

JEZIČNA POLITIKA U FRANCUSKOJ U DOBA REVOLUCIJE

VJEKOSLAV ČOŠIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 804.0:32
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno : 1990-01-29
Received

Jezična politika u Francuskoj u doba Revolucije (1789-1794) promatra se kroz analizu Gregoireovog upitnika, nekoliko dostupnih odgovora na upitnik i izvještaja koje su Konventu podnijeli Barère i Grégoire te dekreta kojima su bili popraćeni ti izvještaji. Ta se politika najbolje ogleda u svom stavu prema dijalektima, regionalnim govorima i jezicima - nazvanih podrugljivo *patois* («narječja»). Prepoznatljive su dvije bitno različite revolucionarne taktike u odnosu na »narječja« : prva, koja dozvoljava i potiče prijevode na »narječja« (faza »sa slušalicama«) i druga, koja zastupa i dekretira »potpuno uništenje »narječja« (faza »bez slušalica«). U njoj se proklamira potiranje ne samo dijalekata francuskog i okcitanskog jezika nego i bretonskog, baskijskog, flamanskog, njemačkog i talijanskog jezika na teritoriju Francuske Republike. U praktičnom pogledu, Revolucija ne donosi ništa bitno novo, jer su francuski krajevi od 1539. god. provodili jezični unitarizam u sudstvu i administraciji, ali su tolerirali privatnu dvojezičnost. Međutim, ni prije ni poslije Revolucije nitko nije pokušao - barem ne tako otvoreno i samouvjereno - teorijski opravdati »uništenje narječja« i proglasiti ga ne samo državnim nego i civilizacijskim principom. Jakobinska dogma »jediinstvena i nepromjenjiva upotreba jezika slobode u jednoj i nedjeljivoj Republici« pretvorila se u revolucionarnoj praksi u deklariranu i sistematsku glotofagiju, čak i pokušaj genocida u Alzasu. Takva politika, na sreću, nije imala većih neposrednih negativnih posljedica zbog kratkog trajanja Revolucije, ali je bitno obilježila jezičnu politiku u Francuskoj sve do danas, osobito u doba Treće Republike.

S obzirom na društvene i političke promjene koja je Francuska revolucija izazvala u Francuskoj i Evropi lako se može nametnuti dojam da je ona izazvala isto tako velike promjene u francuskom jeziku. Međutim, taj opći dojam o promjenama u jeziku je varljiv, odnosno mnogo zamršeniji nego što se to na prvi pogled može činiti.¹⁾ Sve ovisi s kojeg stajališta promatramo te promjene i na kojoj ih jezičnoj razini proučavamo: leksičkoj, gramatičkoj ili sociolingvističkoj. Naime, analiza svake od ovih razina daje drugačiju sliku promjena koje su se zbile u dosta kratkom periodu razvoja

¹ Taj se je dojam doista nametao i prvim neposrednim promatračima. Ne samo Casanovi koji 1789. piše svom prijatelju Leonardu Snetlagu da će francuski postati običnim dijalektom koji dobri pisci neće nikada više upotrebljavati, nego i Jakob Grimm koji u svojim pismima carici Katarini nije bio ništa manje pesimistički raspoložen. (cf. B r u n o t, *Histoire de la langue française*, IX, 2, str. V, bilj. 1) S normativnog stajališta bio je to više period »deregulacije«, jedna vrsta »novogovora«, nego neki novi jezik.

francuskog jezika.²⁾

Ako ih promatramo na razini leksika, onda su te promjene znatne, brze, radikalne i u mnogo čemu efemerne, budući da mnoge nisu preživjele taj period jer ih je anulirala Restauracija. Na njih se uglavnom odnose primjedbe Casanove i Grimma, ali isto tako one pružaju najveće obilje materijala povjesničarima francuskog jezika.³⁾ Gramatički sistem francuskog jezika nije doživio znatnijih promjena jer je on najžilaviji, najbliži podsvjesnom i (politički) neutralan. Stoga povjesničari francuskog jezika - osjetljivi nadasve na gramatičke promjene - i ne pridaju tom periodu neku osobitu važnost.⁴⁾ Među takve ubrajamo prije svega Ferdinanda Brunota koji - usprkos činjenici da je u svojoj 13-tomnoj *Histoire de la langue française* Revoluciji posvetio dva sveska - tvrdi: »Jezik je iz Revolucije izašao promijenjen ali neiskvaren.«⁵⁾

Historičari francuskog jezika svoju pažnju uglavno posvećuju vokabularu i gramatici (fonetici, morfologiji, sintaksi) a manje odnosu Revolucije prema statusu francuskog jezika koji se najbolje ogleda u njezinu odnosu prema »narječjima«⁶⁾ i ujedno definira njezinu jezičnu politiku. Ne može se, doduše, predbaciti tim povjesničarima da nisu objavili i objektivno opisali sve relevantne činjenice o toj politici, koja se - možda prvi puta u povijesti jezika i država - pojavljuje ne kao skup praktičnih uputa o upotrebi jezika na teritoriju jedne države nego kao sustav načela i mjera osmišljen u okvirima jedne državno-pravne i društveno-ideološke koncepcije koja

² Ovaj period je trajao od 1789. do 1815. godine, odnosno pokriva ono što se obično naziva Revolucija i Carstvo. Zbog specifičnosti naše teme, mi ćemo se baviti uglavnom s onim što se događalo između 1790. i 1794. godine s nekoliko napomena o kasnijim događajima.

³ Čitav II. dio devetog sveska B r u n o t o v e *Histoire de la langue française* posvećen je upravo promjenama u leksiku.

⁴ Jedino A. Dauzat, čija se periodizacija francuskog jezika inače razlikuje od ostalih, raščlanjuje »moderni francuski« (1610- danas) na: klasični jezik (1610-1789), moderni jezik (1789-1914) i suvremeni jezik (1914-danas). Cf. Dauzat, *Les étapes de la langue française, passim*.

⁵ *Op. cit.* t. IX,2, str. V. Tu će tvrdnju poslije često ponavljati povjesničari jezika, među njima i Dauzat koji kaže: »Iako su neki pučki izgovori, koje je već bilo usvojilo građanstvo, prešli u opću upotrebu, jezik Revolucije, kao što je to pokazao Ferdinand Brunot, ostaje klasični jezik.« (*op. cit.*, str. 112) Od fonetskih promjena redovito se spominje izgovor grafije - *oi*, koja se od tada izgovara (*wa*) umjesto (*wé*): *roi* - (*rwa*). (*wé*) se zadržao samo u sjevernim dijalektima, dok su južni dijalekti (Okcitanija) usvojili skupa s francuskim izgovor (*wa*). (Cf. D a u z a t, *op. cit.*, str. 117-118)

⁶ Termin »narječje« upotrebljavamo tamo gdje francuska riječ *patois* - koja inače ima negativnu konotaciju »iskvareni jezik« - pokriva sve jezike i dijalekte koji se govore u Francuskoj, osim francuskog. Francuska stručna terminologija je na ovom području neobično neprecizna: osim termina *jezik* i *dijalekat* još se upotrebljavaju izrazi *langues régionales*, *parlers régionaux*, *idiomes*. Upotreba termina *patois* je nadasve nekorektna kad se radi o posebnim jezicima kao što su bretonski, flamanski, njemački, talijanski, okcitanški i katalonski, pa naš prijevod *narječje* stavljamo u navodnike.

svoje korijene vuče iz prosvjetiteljstva. Može im se, naprotiv, predbaciti da tu materiju nisu dovoljno problematizirali, smatrajući očito da je sve što je Revolucija napravila bilo u korist francuskog jezika i njegova širenja i učvršćivanja kao službenog jezika. Međutim, danas kad se sve više govori ne samo o pravima čovjeka i građana nego i o »novim pravima čovjeka«, među kojima je i pravo na jezik, učinak Revolucije na području jezične politike stavlja se sve češće pod kritičku lupu.⁷⁾ Tako se iz današnje perspektive i naknade sociolingvističke interpretacije mnogi postupci Revolucije na planu jezične politike pokazuju - bez obzira na to da li je ono što je učinjeno bilo povijesna nužnost ili imperativ moderne države - (prividno) proturječni, neopravdani i nepravedni.

Polazeći od gornje tvrdnje, mi ćemo se u ovom radu baviti isključivo jezičnom politikom za vrijeme Francuske revolucije a kao središnja tema poslužit će nam anketa koju je proveo Henri Grégoire, poznatiji kao »abbé Grégoire« te rasprave koje su se vodile u Konventu i dekreti koji su njihovim povodom izdavani. No prije toga dat ćemo kratki prikaz službenog statusa francuskog jezika do Revolucije.

I - Jezična politika pod Starim režimom

Francuski jezik izranja na povijesnu scenu u političkom kontekstu urote Karla Čelavog, franačkog kralja, i Ludvika Germanskog, njemačkog kralja, protiv njihova starijeg brata Lotara 842. godine u borbi za nasljedstvo Karla Velikog, a u sociolingvističkom kontekstu trilingvizma, barem što se tiče franačkog kraljevskog dvora. Naime, prvi tekst pisan na onom što je danas francuski pojavljuje se u latinskoj kronici *De dissensionibus filiorum Caroli Magni* uz identični tekst na germanskom jeziku a sadrži riječi zakletve - poznate kao Strasburška zakletva - koje je izgovorio Ludvik Germanski da bi ga mogli razumjeti podanici njegova brata Karla. Od tada pa dalje paralelno se razvija u Francuskoj književnosti na latinskom i francuskom. Latinski je i dalje službeni jezik dviju važnih ustanova: sudova i Katoličke crkve.⁸⁾ Prva poznatija reforma u tom smislu je uredba iz Villers-Cotterêtsa koju je 1539. godine potpisao François I a kojom se ukida upotrebalatinskog jezika u sudstvu u korist »materinskog francuskog jezika« (*langage maternel françois*). Ovaj akt se često tumači kao početak jezičnog unitarizma u Francuskoj. Autori djela *Une politique de la langue* smatraju da se tim

⁷ Vidi o tome Michel de Certeau, Dominique Julia, Jacques Revel, *Une politique de la langue. La Révolution française et les patois*, Paris, Gallimard, 1975 i Claude Hagège, *Le Français et les siècles*, Paris, Odile Jacob, 1987.

⁸ Koja od koncila u Toursu 813. godine propisuje da se propovijedi održavaju na jeziku vjernika.

aktom zabranjuje samo latinski a dozvoljava upotreba i drugih jezika osim francuskog).⁹⁾ Claude Hagège svojoj knjizi *Le Français et les siècles* (str.194-195), uspoređujući formulacije sličnih akata koji su prethodili onom iz Villers-Cotterêtsa, dokaziju suprotno. Ne navodeći svoje izvore Hagège tvrdi, u bilješci, da su dotadašnje odredbe sadržavale formulaciju »langage français ou maternel«, ali zato navodi punu formulaciju iz 1539. godine koja prema Hagègeu, glasi: »en langage maternel français et non autrement«, što isključuje tezu o dozvoljenosti upotrebe ostalih jezika koji su se govorili u Francuskoj. Daljnji tok događaja ide u prilog Hagègeove teze: od XVII. stoljeća redaju se dekreti o isključivoj upotrbi francuskog jezika u novopripojenim pokrajinama. Jedan od takvih je i onaj koji je potpisao Louis XIV. 1684. godine, a čije su odredbe jasne i nedvosmislene: »Naređujemo /.../ da se od sada /.../ sudske rasprave u gradu Ipru i u svim ostalim gradovima /.../ Zapadne Flandrije održavaju samo na francuskom jeziku: u tu svrhu zabranjujemo svim odvjetnicima i tužiocima da se služe flamanskim« (prema Hagège, op. cit., str. 195). Iste mjere primijenjene su prema Alzasu (1685), Roussillonu (1700), Njemačkoj Lorrainei (1748) i Korzici (1768). Doista, ovi su se dekreti odnosili uglavno na sudstvo i, kako neki smatraju, nije im bio cilj francizirati mase. Za takvo nešto trebalo je organizirati i platiti široku mrežu školstva pa se od novopripojenih podanika francuskog kraljevstva moglo tražiti da razumiju ali ne i da govore i pišu francuskim jezikom. Neki dokumenti iz tog doba ukazuju na to da su neke javne škole u ne-frankofonskim pokrajinama bile dvojezične. Kao dokaz za to navodi se pismo iz 1672. godine Carliera, direktora jedne škole u Perpignanu, u kojem on kaže: »Budući da nema ničeg što bi (bolje) održavalo jedinstvo i prijateljstvo između naroda različitih nacija od jedinstva jezika... Njegovo Visočanstvo je naredilo da se osnuju male škole u gradu Perpignanu u kojima bi se djecu jednog i drugog spola poučavalo.... kako u francuskom tako i u jeziku pokrajine pa čak i u pismu navedenih jezika.«¹⁰⁾ No takva politika, koliko god bila naklonjena aloglotnim podanicima, imala je neznatan utjecaj s obzirom na ograničeni broj škola. Inače je proces francizacije, tj. širenja jezika pokrajine Ile-de-France čije je središte Pariz, tekao paralelno s buđenjem svijesti o dignitetu tog jezika. Svega 10 godina nakon uredbe François I pojavljuje se manifest Ronsardove i Du Bellayeve Plejade pod naslovom *Défense et illustration de la langue française* (1549) koji je izravno uperen protiv latinskog jezika. Kad s dnevnog reda bude skinuto rivalstvo između francuskog i latinskog, na red će doći dijalekti, narječja, govori i jezici koji se govore izvan Pariza. Kažemo

⁹⁾ O p. c i t., str. 9. autori se pritom pozivaju na Henri P e y r e, *La Royauté et les langues provinciales*, Paris, Les Presses modernes, 1933, str. 55-91.

¹⁰⁾ Prema *Une politique de la langue*, str. 9-10.

Pariza, jer se već tada stvara centralizam i unitarizam koji i danas karakterizira administrativno uređenje Francuske republike¹¹⁾ a čiju najzgodniju definiciju nalazimo u poznatoj izreci »sve što nije Pariz to je provincija«. Konačni obračun sa svim »regionalnim govorima« odigrat će se u vrtlogu Revolucije u vrlo kratkom vremenskom roku koji, ne slučajno, koincidira s Jakobinskom republikom, poznatom u historiografiji i u sjećanjima kao vrijeme Terora. Pa, iako Jakobinska republika nije uspjela ostvariti gotovo ništa od svojih nauma zbog kratkoće vladanja, rasprave u Konventu i dekreti koji su doneseni povodom tih rasprava usmjerili su jezičnu politiku u Francuskoj u sljedeća dva stoljeća. Time smo već načeli problematiku koju ćemo izložiti u sljedećem poglavlju ovog rada.

II - Jezična politika u doba Revolucije

Revolucija će u svojim počecima nastaviti donekle liberalnu jezičnu politiku Starog režima. Dapače, ona će otići i korak dalje jer joj se problem jezika nametnuo kao nezaobilazni problem sredstva propagande i komuniciranja s masama, prije svega s onima u provinciji i na selu. Njezina politika ima dvostruki cilj:

- a) osigurati optimalni komunikacijski kanal radi širenja revolucionarnih ideja,
- b) izgraditi obrazovnu politiku koja će omogućiti da svi građani Francuske nauče jezik metropole.

Da bi se postigao prvi, privremeni cilj, donesen je 14. siječnja 1790. godine dekret o prevodenju na »regionalne jezike«. Tako su nastali paralelni tekstovi Deklaracije o pravima čovjeka i građanina i Ustava na francuskom i gaskonskom te ostalim jezicima pa čak i dijalektima koji su se u tom času govorili na teritoriju Francuske. Taj dekret donesen je na prijedlog Pariza, što svjedoči o interesu vođa Revolucije da se njihov glas i ideje čuju što dalje, sve do najudaljenijih sela. U komunikacijskom pogledu, to je period Francuske »sa slušalicama«.

Međutim, kad je koncem 1792. i početkom 1793. godine Revolucija zapala u ozbiljne poteškoće, dolazi do radikalnog zaokreta u jezičnoj politici.¹²⁾ Nakon izvještaja emisara koji su obišli pokrajine u kojima se

¹¹ Spomenimo usput da povijest Francuske bilježi dva neuspjela pokušaja decentralizacije i silazak s političke scene zbog tih pokušaja: Žirondinci (1793), zbog federalizma, i general de Gaulle (1969), zbog regionalizacije. I Žirondinci i de Gaulle označeni su u političkoj konstelaciji Francuske kao desničari!

¹² Povod za to, ali samo povod, bila je intervencija Engleske, Prusije i Austrije vezana za hapšenje i pogubljenje kralja i krvava represija u Vandeji. Žirondinci su već bili smaknuti a federalizam kao politička koncepcija odbačen i proglašen krivovjerjem. Revolucija je bila oćusila miris krvi i Teror je mogao početi a time i ostvarivanje unitarističke jezične politike koja je, kao što ćemo kasnije vidjeti, već bila pripremljena.

govore strani jezici (*pays à idiomes*)¹³⁾ Barère u ime Komiteta javnog spasa podnosi Konventu 8. pluvioza II.godine (27. siječnja 1794. godine) svoj izvještaj u kojem se nalazi ona poznata političko-jezična optužba: »Federalizam i praznovjerje govore bretonski; emigracija i mržnja prema Republici govore njemački; kontrarevolucija govori talijanski a fanatizam baskijski« (*Une politique de la langue*, str. 10-11). U njoj se u ime Revolucije (francuske) diskvalificiraju jezici preko političkih grijeha koji se imputiraju njihovim govornicima i čitavim narodima. No ne radi se samo o političkim (federalizam, mržnja prema Republici, kontrarevolucija) nego i civilizacijskim (praznovjerje, fanatizam) grijesima. Ako pobliže analiziramo »distribuciju« tih grijeha, ustanovit ćemo da se Bretoncima pripisuju obje vrste grijeha (federalizam i praznovjerje), Baskima samo civilizacijski grijeh (fanatizam) a Nijemcima i Talijanima samo politički grijesi: jedni mrze Republiku a drugi su protiv Revolucije.¹⁴⁾ Kao odgovor na Barèreov izvještaj Konvent izglasava odluku o imenovanju učitelja u svakoj komuni u kojoj stanovnici govore »strane idiome«. Ti su učitelji, koji su trebali biti imenovani u roku od deset dana, trebali djeci predavati francuski jezik i Deklaraciju o pravima čovjeka a svake dekade (neradni dan u revolucionarnom kalendaru) pred općinstvom čitati i (samo) usmeno prevoditi republikanske zakone. Time je Revolucija pristupila ostvarenju drugog strateškog cilja: revolucionarni obrazovni sistem, i to najprije u pokrajinama u kojima stanovništvo ne govori francuskim jezikom: Alzas, Bretanja, Baskija i Korzika. Revolucionarna akcija je tako dobila podršku u kulturnoj. Što se jezika tiče, ovaj put su ostali po strani krajevi u kojima su se govorili dijalekti iako je Grègoire već tada predlagao da se učitelji i tamo pošalju. Prevladali su privremeno praktični razlozi: nedostatak kadrova i financijskih sredstava.

Vođeni jakobinskom lozinkom »jedna nacija, jedan jezik«, odnosno »u jednoj i nedjeljivoj Republici, upotreba jednog i nepromjenjivog jezika slobode«, članovi Konventa izglasavaju 2. termidora II. godine (20.VII.1794) dekret kojim se zabranjuje upotreba svih jezika osim francuskog u svim službenim i privatnim dokumentima. Kaznene odredbe tog dekreta predviđale su do 6 mjeseci zatvora i otpuštanje iz službe svakog javnog službenika ili predstavnika vlade koji bi sačinio, napisao ili potpisao zapisnik, presudu, ugovor ili bilo koji dokument na nekom drugom jeziku osim francuskom.¹⁵⁾

¹³⁾ Misli se na Bretanju, Baskiju, Alzas i Korziku.

¹⁴⁾ U ovoj »distribuciji« može se nazreti prosvjetiteljski supstrat francuske revolucionarne misli koja je prosvjetiteljstvo digla u rang ideologije, što će najbolje doći do izražaja uvođenjem kulta Razuma.

¹⁵⁾ Cf. Hagège, o p. c i t., str. 196. Bilj. 3 na istoj stranici govori o praksi kažnjavanja školske djece pod III. Republikom koja bi upotrijebila riječ iz lokalnog govora.

U službenom pogledu Francuska je ušla u period »bez slušalica«, što će ona ostati sve do danas. Tim dekretom trebalo je, po mišljenju revolucionarnih kolovođa, osigurati izravnu »dostavu« revolucionarnih ideja u izravnoj - pariškoj - verziji do najudaljenijih krajeva Francuske, oslobadajući se posredništva plemića i svećenstva, koji su jedini u provinciji vladali dvama jezicima ali nisu uživali povjerenje Pariza, naprotiv, bili su sumnjičeni kao mogući falsifikatori revolucionarnih poruka i zakona. Posredni učinak ove revolucionarne akcije bio je prezir prema svim jezicima i dijalektima koji nisu bili bliski pariškom francuskom. Krajnji rezultat bit će jezična pacifikacija odnosno kolonijalizacija čitavog teritorija Francuske.

Osim Barèreovog još je jedan izvještaj bio prezentiran Konventu prije donošenja dekreta od 2. termidora. Taj je izvještaj dugo i stručno pripremao velečasni Henri Grégoire - poznat kao Abbé Grégoire - koji ga je i prezentirao Konventu 16. prerijala II. godine (4.VI.1794) pod naslovom »Izvještaj o nužnosti i sredstvima uništenja 'narječja' (patois) i generaliziranja upotrebe francuskog jezika«. U njemu Grégoire - uz ostalo - predlaže da se imenuju učitelji francuskog jezika ne samo u pokrajinama gdje se govore strani jezici nego i u pokrajinama gdje se govore narječja i dijalekti. Međutim, nikakva administrativna sankcija nije bila izglasana u povodu tog izvještaja, a i dekret od 2. termidora ukinut je već 16. fruktidora (2.IX.1794), što je označilo povratak na tolerancije iz prethodnog perioda. No, bez obzira na kratak vijek termidorskog dekreta, jezična situacija u Francuskoj bila je njime usmjerena u sasvim novom pravcu. Naime, uvođenjem besplatnog javnog obrazovanja, francuski kao jedini službeni i nastavni jezik zauvijek je zauzeo ekskluzivno mjesto i potisnuo sve ostale jezike koji su se tada govorili a koji se i danas još govore u Francuskoj ali im se broj govornika drastično smanjio. Oni su stavljeni na marginu javnog i kulturnog života, tako da Francuska danas odaje dojam jezično potpuno unificirane zemlje, što ona jest i nije. Jest, jer u službenoj upotrebi francuski i dalje ostaje jedini jezik. Nije, jer najnovije jezično zakonodavstvo omogućuje upotrebu ostalih jezika u kulturnoj sferi. O tome ćemo dati još nekoliko podataka u zaključku ovog rada a sada bismo posvetili nešto više prostora središnjoj ličnosti jezične politike za vrijeme Francuske revolucije, čije je ime u neku ruku postalo sinonim te politike.

1. Henri Grégoire

Henri Grégoire rođen je 1750. godine u mjestu Vého (Lorena). Potječe iz obitelji s jansenističkom tradicijom. Nakon studija teologije u Nancyu, župnik je u Emberménilu (Lorena). Još za vrijeme studija čita

Vergilija, Racinea, Gramatiku Port-Royala, Prosvjetitelje.¹⁶⁾ Njegovo prvo zapaženije djelo je *Essai sur la Régénération physique, morale et politique des Juifs* koje je dobilo nagradu od strane Société Royale des Sciences et des Arts de Metz, 1788. godine. Već iduće godine postaje član tog društva. Na zasjedanju Generalnih staleža 1789. on je poslanik klera i sigurno jedan od onih koji su se pridružili Trećim staležima budući da ga 1790. godine nalazimo među poslanicima Ustavotvorne skupštine. Uz to on je predsjednik Društva prijatelja crnaca i član Komiteta za obrazovanje i jedan od kreatora kulturne politike Revolucije. Godine 1791. postao je konstitucionalni biskup u Blois a potom i poslanik u Konventu. Kao član Konstitucionalne crkve poslije Revolucije bio je u nemilosti. Pariški biskup zabranio je svim svećenicima da mu dijele sakramente. Na samrti mu je ispovjednik kraljice Amelije ipak podijelio sakramente umirućih, 1831. godine. U završnoj ceremoniji proslave 200-godišnjice Francuske revolucije, 12. prosinca 1989, njegovi posmrtni ostaci preneseni su u Panteon skupa s Condorcetom i Mongeom.

Svoj izvještaj Konventu Grégoire je napisao na temelju ankete koju je proveo u svim dijelovima Francuske, osobito u onim u kojima se govore strani jezici, narječja i dijalekti. Anketne listova sa 43 pitanja razaslao je već 13.VIII.1790. godine. Promatran u kontekstu događanja koja su se odigravala munjevito brzom na francuskoj sceni tog vremena, taj datum je više nego simptomatičan. U momentu kad Grégoire šalje svoj upitnik širom Francuske već sedam mjeseci je bio na snazi dekret o prevodenju, dakle još u periodu u kojem je Francuska živjela i komunicirala »sa slušalicama«. Pa ipak, upitnik sadrži dva pitanja koja se odnose na mogućnost »uništenja 'narječja'«! To jasno ukazuje na to da je dekret o prevodenju bio pragmatička odluka i taktički potez, a da je krajnji cilj bilo ono što je odlučeno 2. termidora. Moglo bi se čak reći da je on bio i idejni začetnik te odluke.¹⁷⁾ Naime, već u njegovu *Essai sur la Régénération physique,*

¹⁶⁾ Ovdje navodimo nekoliko izvora za proučavanje Grégoireovog života i djela, prema *Une politique de la langue*: Louis M a g g i o l o, *La vie et les oeuvres de l'abbé Grégoire*, Nancy, Berger- Levrault, 1873, A. G a z i e r, *Études sur l'histoire religieuse de la Révolution française*, Paris, A. Colin, 1887, A. G a z i e r (ed.), *Lettres à Grégoire sur les patois de France*, Paris, Pedone, 1880 (reprint, Genève, Slatkine, 1969), H. C a r n o t (ed.), *Mémoires de Grégoire*, 1837, posmrtno mu je objavljeno djelo *Promenades dans les Vosges*, Epinal, 1895. Poznata su i njegova dva govora u Konventu: »O slobodi bogoštovlja« i »Protiv vandalizma«.

¹⁷⁾ Osim Barèrea, bilo je još istupanja u korist nacionalnog jezika i za uklanjanje »narječja«. Tako je već 10.IX.1791. Talleyrand pred Ustavotvornom skupštinom izjavio: »... to mnoštvo iskvarjenih dijalekata, posljednji ostatak feudalizma, bit će primorano nestati; to nalaže situacija.« (B r u n o t, o p. c i t., IX,1, str. 14) Lanthenas u svom izvještaju od 18. XII. 1792. traži uklanjanje lokalnih govora ali traži i toleranciju prema njemačkom i talijanskom (tada su u Francuskoj još uživali ugled jezika kulture), a sam Grégoire pet dana prije Barèrecovog izvještaja izjavljuje: »Jedinstvo Republike nalaže jedinstvo idioma, a svim Francuzima mora biti na čast da poznaju jezik koji će od sada biti nadasve jezik hrabrosti, kreposti i slobode.« (o p. c i t., str. 180)

morale et politique des Juifs nalazimo sljedeće misli:

»Francuska u svom okrilju ima možda osam milijuna podanika od kojih neki mogu promucati svega nekoliko izobličenih riječi ili nekoliko raščerečenih rečenica našeg jezika; ostali ga uopće ne poznaju. Zna se da su u Donjoj Bretanji i s onu stranu Loire svećenici prisiljeni propovijedati na lokalnom govoru, jer ih ne bi razumjeli ako bi govorili francuski. Naše vlade ne znaju ili ne osjećaju dovoljno koliko je uništenje narječja važno za širenje prosvjetiteljstva, za pročišćeno poznavanje vjere, za lako izvršavanje zakona, za nacionalnu sreću i za politički mir« (*Une politique de la langue*, str. 160-161). Iako je on prijatelj Židova,¹⁸ on ima sličan stav i prema jidišu za koji kaže da je »čudna vrsta argoa, taj tudeško-hebrejsko-rabinski žargon kojim se služe njemački Židovi« (ibid.). U jeku Revolucije on će svoj stav o jeziku politizirati do te mjere da će u Ustavotvornoj skupštini, kao predsjednik Odbora za izvještaje, zastupati mišljenje da su seljački nemiri u pokrajinama Quercy, Périgord, Bas Limousin i Donjoj Bretanji 1790. godine posljedica nepoznavanja francuskog jezika.

Ako poblizje analiziramo Grégoireov navedeni tekst, na vidjelo će jasno izići njegova intelektualna fizionomija. Prigovor francuskim vladama izriče *misionar prosvjetiteljstva* (»širenje prosvjetiteljstva«), budući *pobornik nacionalne crkve* (»pročišćeno poznavanje vjere«), koji čistoću vjere poistovjećuje sa svojom nacijom i svojim jezikom, *politički pragmatik*, koji želi probleme društvenog i političkog života (»lako izvršavanje zakona«, »nacionalna sreća«, »politički mir«) riješiti na jednostavan i praktičan način - *uništenjem narječja*. Tu se već pojavljuje »sintagma« koju će on donekle zakamuflirati u upitniku ali će se zato naći u naslovu izvještaja Konventu. Lik koji se profilira iz teksta znatno se razlikuje od lika evropskih misionara koji su tijekom XVIII. stoljeća - idući doista putevima koji su krčili evropski konkvistadori - proučavali urođeničke jezike da bi mogli propovijedati Evandjelje, čime su Evropi namrli znanja iz kojih će se razviti historijsko-komparativna lingvistika.¹⁹ Umjesto toga, Grégoire se zgraža nad činjenicom što su svećenici primorani propovijedati na lokalnim govorima u Donjoj Bretanji i južno od Loire jer njihovi vjernici ne razumiju francuski. Kršćanska crkva još u početku IX. stoljeća bila je u tom pogledu mnogo liberalnija od prosvjetiteljskog župnika iz Lorene, naređujući 813. godine da se propovijedi održavaju na jeziku vjernika.

¹⁸ Grégoireov stav je samo odraz općeg stava Revolucije prema Židovima, u smislu poznate izreke Clermont-Tonnerrea: »Židovima kao narodu treba sve oduzeti, a kao pojedincima sve priznati.« Revolucija je Židove priznala kao građane ali ne i kao narod. To su ujedno zaključci znanstvenog skupa koji je od 2-5. srpnja 1989. godine organizirao u Lilleu International Council of Christians and Jews. (Cf. *Le Monde. Sélection hebdomadaire*, 12. VII. 1989.)

¹⁹ Čije prve pokušaje predstavljaju Pallasov *Linguarum totius orbis vocabularia i Adelingov* *Mythridates oder Allgemeine Sprachkunde*. (Cf. M. Ivić, *Pravci u lingvistici*, str. 26 i 32)

Kad se radi o jezicima francuskih pokrajina, Grégoireov položaj je paradoksalan: on se zalaže za fizičku, moralnu i političku obnovu Židova, ali se ruga njihovom jeziku: on bi u francuskim pokrajinama propovijedao vjeru, ali na francuskom jeziku koji stanovnici tih pokrajina ne razumiju, a da bi ga razumjeli treba uništiti njihove jezike i govore. On očividno zamjenjuje teze, posljedicu uzima kao uzrok: nepoznavanje francuskog jezika posljedica je francuskog ekspanzionizma a tek potom i borbe za očuvanja nacionalnog identiteta. U pozadini njegovih teza nalazimo državne i političke primisli. U njegovoj se ličnosti najbolje odražava kontradiktoran stav Revolucije prema pojedincu-građaninu, kome se priznaju sva prava, i narodu, kome se - u ovom slučaju - nijeće pravo na vlastiti jezik.²⁰

Postoji u momentu Revolucije još jedan paradoks koji često spominju kreatori njezine jezične politike. Tijekom cijelog XVIII. stoljeća francuski je jezik komunikacije gotovo cijele Evrope. Na njemu se odvija gotovo čitava diplomatska aktivnost, njime se govori na kraljevskim dvorovima. Najveću pohvalu tom jeziku izrekao je jedan Talijan - Rivarol - ne u Francuskoj nego u Njemačkoj - u Berlinu. A u Francuskoj njime govori manji dio stanovništva!

2. Grégoireova anketa

U takvoj intelektualnoj i političkoj klimi Grégoire šalje svoj upitnik u sve pokrajine Francuske. Njegov upitnik počinje pitanjima koja ovu anketu čine pretečom dijalektologije i etnolingvistike, disciplina koja će se na horizontu lingvistike pojaviti čitavo stoljeće kasnije s Ascolijem i Gilliéronom u Švicarskoj i Francuskoj. Prvih trideset (od ukupno 43, vidi u prilogu) pitanja odnosi se na jezik dotičnog kraja. Njima se želi dobiti osnovne informacije (materijal za izvještaj) koje će biti podvrgnute političkoj analizi i prosudbi radi donošenja važnih strateških odluka Revolucije. Dva posljednja, ključna, pitanja u tom nizu (pit. 29 i 30), iznesena u toku konzultacije, traženja mišljenja s terena, odnose se upravo na mogućnost uništenja lokalnog narječja i sredstava kojima bi to trebalo učiniti. Ona

²⁰ Ovo je jedan od onih slučajeva koji se u diplomatskom kodeksu tretiraju kao »unutrašnja stvar«, francuski unutrašnji problem. U ime visokih prosvjetiteljskih, društvenih, a u krajnjem slučaju državnih ideala narodima ondašnje Francuske nametao se zajednički jezik, naravno jezik metropole, a vođio propagandni i administrativni rat protiv njihovih jezika. Situacija ni danas nije mnogo bolja u Francuskoj ni u Evropi. Zanimljivo je to da su najčešća žrtva tih ideala nacionalna i jezična prava. Evropa je danas puna takvih primjera od Baskije i Bretanje (opet one), Sjeverne Irske, Baltika, Erdelja i da dalje ne nabrajamo. Apsurdno je pak što svjetska javnost prihvaća kao normalne izraze kao baskijski, bretonski, irski »separatizam«, »terorizam« i sl. a ne govori o španjolskom, francuskom, engleskom, ruskom šovinizmu, imperijalizmu, itd.

će, kao što smo već usput naspomenuli, ući u naslov izvještaja i usmjeriti daljnje akcije Revolucije u jezičnoj politici, o čemu ćemo opširnije govoriti nešto kasnije.

Nakon »jezičnih pitanja« redaju se pitanja o školstvu (pit. 31-34), kao o mogućem, pretpostavljamo, poligonu obračuna s lokalnim narječjima. Naredna pitanja (pit. 35-40) odnose se na župnike i njihovu pastvu, seljake, uolikoj mjeri oni prvi djeluju prosvjetiteljski (posuđivanje knjiga) a uolikoj ovi drugi imaju sklonost čitanju (mogući kanal širenja revolucionarnih ideja), predrasudama, tj. koliko je kod njih još ukorijenjena stara feudalna svijest a uolikoj je mjeri na njih djelovalo prosvjetiteljstvo »posljednih dvadeset godina«, tj. od 1770. godine). Traži se također mišljenje o uzrocima predrasuda, pokvarenosti i slabljenja vjerskih načela i o sredstvima borbe protiv njih. U posljednja tri pitanja (pit. 41-43) opipava se puls Revolucije u pokrajini, njezin utjecaj na moral, ponašanje seljaka u odnosu na revolucionarne ideje (patriotizam ili osobna korist), propitkuje se za klasne sukobe i odnos prema nosiocima svrgnutog poretka, svećenicima i plemićima: kako se prema njima odnose seljaci, a kako gradonačelnici i uprava?²¹⁾

Ne treba zaboraviti da smo tek u 1790. godini. Kralj još nije pogubljen, monarhija još nije ukinuta, Deklaracija o pravima čovjeka i građanina još je svježja u sjećanjima. Pa ipak rukovodstvo Revolucije se već pribojava anarhije seljaka i despotizma svojih predstavnika u pokrajinama. Provincija je inače bila velika enigma za svoju metropolu, Pariz.²²⁾ U svojim odnosima prema provinciji Pariz se je često ponašao prekomotno. To se lijepo vidi iz Barèreovog izvještaja Konventu u kojem on predlaže da se na Korziku pošalju učitelji francuskog jezika, umjesto da Korzikanci sami prevode republikanske zakone.²³⁾ Jest da je to, možda, efikasniji način, ali ta metoda ima i svoje ime - *asimilacija* (francizacija, kao germanizacija, talijanizacija, rusizacija, i sl.). Revolucija se u pogledu jezika pokazala mnogo netolerantnijom i nasrtljivijom od monarhističkog režima, koji nije imao habitus zelota i misionara neke visoke ideje. Revolucionari su, izgleda, s mnogo više žara i samouvjerenosti širili svoje prosvjetiteljske ideje nego što su monarhisti širili teritorij francuske države. U ime ideje prava čovjeka oni su gazili prava čitavih naroda koje su monarsi već bili porobili, što su

²¹ Tijekom 1792. Danton i Robespierre su u nekoliko navrata u Konventu intervenirali protiv prevelike revnosti u likvidiranju feudalnih i vjerskih ustanova, a Grégoire 11. siječnja 1794. neke pojave imenuje vandalizmom. (Cf. M. V o v e l l e, *Revolucija protiv Crkve*, str. 173-174)

²² Antagonizam Pariz — provincija još i danas je prisutan u francuskom mentalitetu iako je ekonomska i industrijska decentralizacija prihvaćena kao princip društvenog razvoja Francuske.

²³ Korzikanci kao etnička i jezična skupina nisu ni imali vremena da nauče francuski, budući da je Korzika okupirana tek 1768. godine.

adepti Revolucije smatrali posve normalnim, budući da je to bilo »u korist francuske nacije«. Jezici tih naroda moraju nestati samo zato što nisu »jezici slobode«. Govori nekih poslanika u Konventu vrve čudnom i nevjerovatnom mješavinom revolucionarnog i šovonističkog bjesnila kad govore o drugim jezicima. Tako Barère u već spomenutom izvještaju izražava svoj prezir prema njemačkom jeziku, koji nije »prikladan za slobodne narode«, talijanskom, koji je »prokladan za... izražavanje meke i korumpirajuće poezije«, španjolskom, koji je »jezik inkvizicije«, a o engleskom doslovno kaže: »Što se tiče engleskog jezika, koji je bio velik i slobodan onog dana kad se je obogatio onim poznatim riječima *Njegovo Visočanstvo Narod*, on je samo jezik tiranske i prezira vrijedne vlade, banaka i financija.«²⁴⁾

U pozadini ovog pučko-lingvističkog šovinizma, okrenutog ne samo prema jezicima i »narječjima« Francuske nego i prema jezicima susjednih država, krije se revolucionarni ponos permanentno hranjen revolucionarnom mitologijom, jer »samo jeziku koji je svoje 'akcente posudio slobodi i jednakosti...doliči da postane univerzalan'«. (Barère) U tim govorima uporno se njeguje zabluda koju je prosvjetiteljstvo preuzelo valjda od Sokrata: Revoluciji se protive oni koji ne razumiju francuski, jer, kad bi poznavali francuski, oni bi sigurno prihvatili revolucionarne zakone.²⁵⁾

U ovakav politički i ideološki kontekst Grégoire smješta svoja »čisto« lingvistička pitanja o jeziku i jezicima u Francuskoj 1790. godine.

Tu je prije svega pitanje o zastupljenosti francuskog (pit. 1), i jednog ili više lokalnih »narječja« (*patois*). Ovo je jedino pitanje koje se izravno odnosi na francuski jezik. U ostalim pitanjima ako i bude o njima nešto pitano, bit će to samo radi dobivanja nekih usporedbi s lokalnim »narječjem«. Sva ostala pitanja odnose se prije svega i isključivo na ono što nije »nacionalni jezik«. Tako se već pitanje 2 odnosi na podrijetlo lokalnog »narječja«. Moglo se i očekivati da će Grégoire postaviti to pitanje, jer je inače XVIII. st. poznato po svojim raspravama o podrijetlu jezika - *glotogoniji*. U uskoj vezi s tim je i pitanje o podrijetlu riječi (pit. 4).

²⁴ *Une politique de la langue*, str. 297. U istom kontekstu ni francuski nije bolje prošao: »Naši neprijatelji su od francuskog napravili jezik dvorova i time ga okaljali. Na nama je da od njega napravimo jezik puka i on će postati uglednim.« U usporedbi s ovim Barèreovim stavovima o jeziku, poznata izreka Karla V. »Ja se Bogu obračam na španjolskom, ženama na talijanskom, muškarcima na francuskom, a svome konju na njemačkom.« (prema R. B u g a r s k i, *Jezik u društvu*, str. 125) djeluje kao duhovita šala. Da nisu izgovorene pred najvišim organom državne vlasti, ove bi Barèreove misli pripadale u područje tzv. pučke lingvistike.

²⁵ Pitanje jezika prerasta tako politički okvir i prelazi u sferu ideologije i revolucionarne mitologije, jer, kako kaže Barère, »mi dugujemo našim sugrađanima, mi dugujemo učvršćenju Republike da se na cijelom njezinom teritoriju govori jezik na kojem je napisana Deklaracija o pravima čovjeka«. (o p. c i t., str. 298)

Simptomatično je to da se na prvom mjestu jezika-posuđivača navodi keltski, a zatim grčki i latinski.²⁶⁾

Pitanje 5) traži podatke o dijalektalnoj situaciji na terenu i stupnju sličnosti s francuskim jezikom i dijalektima okolnih krajeva. Posljednji dio ovog pitanja odnosi se na sličnosti »s dijalektima udaljenih krajeva gdje su se iseljanici, kolonisti iz vašega kraja već davno naselili«. Da li je već Grégoire znao za pojavu da iseljeničke kolonije najduže i najvjernije čuvaju govor rodnog kraja? Naime, ta je pojava, barem kod nas, počela privlačiti adekvatnu pažnju istraživača, kad su počeli izumirati dijalekti u njihovoj autentičnoj sredini pa ih treba ići proučavati u Sjedinjene Američke Države, Australiju, Kanadu, Austriju (Gradišće) i Italiju (Molise), kamo su odselili stanovnici pojedinih naših krajeva.²⁷⁾

Pitanje 6 već traži elemente otklona i tematska polja otklona (biljke, bolesti, žitarice, trgovina, običajno pravo). »Riječi i stvari« bit će naslov jednog lingvističkog časopisa koncem XIX. st. i početka XX. st. koji će animirati Hugo Schuchard. Za gramatičare XVIII. st. riječi su bile »slike« (*peintures*) stvari. Traženje popisa naziva za te stvari otkriva namjeru stvaranja jednog muzeja regionalnih jezika i govora Francuske. Pitanje 7 upućuje nas na jednu drugu omiljenu temu gramatičara XVIII. st. — *synonime*. Riječnici sinonima su najkurentnija lingvistička roba tog stoljeća. Poznat je na primjer Beauzéeov i niz drugih, sve do neobjavljena i naknadno otkrivena Condillacovog rječnika sinonima. Paralelno s time (pit. 8) pita se i za tematska područja sinonima. Poznato je naime da brojnost sinonima svjedoči i o određenom zanimanju jedne sredine za određena područja života, odakle se mogu izvlačiti neki civilizacijski, politološki ili kulturološki zaključci. Pitanje 9 odnosi se na apstraktne pojmove (»ideje i misaoni predmeti«) ne bi li se ustanovio stupanj kultiviranosti i standardizacije lokalnog govora i njegova sposobnost za izražavanje apstraktnih relacija. Od ovih neutralno-jezičnih pitanja, koja i danas možemo naći u dijalektološkim upitnicima, prelazi se na odnos jezika i morala (pit. 10), što bi se moglo pripisati Grégoirevu habitusu svećenika i revolucionara. Odnos *jezik-moral* impliciran je i u pitanju 11 a tiče se psovki i »velikih nastupa srdžbe«. Odatle se ide na izražajnost (pit. 12) lokalnih govora, radi ispitivanja stilskog bogatstva i s tim u vezi prestiža koji u očima svojih govornika mogu imati ti govori u odnosu na francuski. U tom smislu mogao bi se interpretirati i završni dio pitanja (da li te riječi »nedostaju

²⁶ Teorija o keltskom podrijetlu francuskog ili o keltskom kao pra-jeziku Evrope bila je u to doba prilično zastupljena. Grégoire će i u svom izvještaju reći za keltski da »bijaše prvi idiom Evrope«. (*Une politique de la langue*, str. 301) Danas je teško prosuditi na što se moglo odnositi pitanje 3 (»Ima li mnogo jednostavnih, mnogo složenih riječi;«).

²⁷ Zanimanje za te naše dijalekte najprije se pojavilo u okviru istraživanja jezika u kontaktu.

francuskom jeziku?«). No nije isključeno da je Grégoire mislio da bi se tim riječima mogao obogatiti i francuski jezik.

Od leksičke razine prelazi se na fonetsku (pit. 13-16). Pitanje da li riječi završavaju na vokale ili konsonante (pit. 13) može na prvi pogled izgledati pomalo čudno. Ali, ako se sjetimo da su se u francuskom izgubili ne samo nastavci latinske deklinacije nego i konsonantske završnice korijena i osnova, onda ćemo u tom pitanju – barem za fonetsku razinu – nazreti temu iz pitanja 5 i 6: sličnost ili otklon u odnosu na francuski. Pitanje o izgovoru (pit. 14) oslanja se na neke parametre onovremene fonetike koji su u međuvremenu izgubili svoju uporabnu vrijednost (guturalnost, pištavost, slaba ili jaka naglašenost).

Usko vezan za fonetiku, pravopis je također zastupljen u upitniku, opet gledan iz rakursa sličnosti i razlika u odnosu na francuski (pit. 15). Varijantnost lokalnog govora, njegova rasprostranjenost i posebno pitanje o zastupljenosti u gradskim sredinama tema su pitanja 16-19 koja zaključuju dijalektološki dio upitnika.

Od pitanja 19 do 30 teme su uglavnom sociolingvističke s primjesom folkloristike. Od pitanja da li se seljaci (*campagnards*) uz lokalni dijalekt služe i francuskim (pit. 19), preko pitanja o jeziku crkvenih propovijedi, postojanja gramatika i rječnika, natpisa, knjiga i dokumenata, te njihove dostupnosti i ugleda, postojanja poslovice, pa do utjecaja lokalnog govora na moral i *vice versa*,²⁸ široko je tematsko polje koje obuhvaća velik broj elemenata važnih za standardologiju jednog jezika. Pitanje 28 koje neposredno prethodi udarnim pitanjima upitnika odnosi se na tendencije razvoja [»lagano približava(nje) francuskom jeziku«] lokalnog govora, a predstavlja zapravo prikriveni interes za, eventualni, stupanj asimilacije.

Nakon toga je moglo uslijediti ključno pitanje: *Kakva bi bila vjerska i politička važnost kad bi se potpuno uništilo lokalno »narječje«?* S obzirom na kontekst upitnika koji smo već opisali, ovo pitanje se i ne odnosi toliko na važnost i »blagodati« jedne takve akcije koliko na njezine, eventualne, nepovoljne političke posljedice i moguće otpore. U tom slučaju, upitnik ima konotaciju policijske istrage a odgovori na njega karakter policijskih izvještaja, što su ti odgovori u krajnjoj liniji i bili, bez obzira na stručno pokriće upitnika i učenost informanata. Konačno, na temelju tih odgovora sačinjen je izvještaj koji je imao – doduše neizravno – ne samo glotopolitičke nego i političke posljedice, sukladno njegovoj primarno političkoj prirodi.

²⁸ Pitanje 27, koje završava ovu seriju, identično je po temi pitanju 10. U njima nalazimo elemente onog što će se kasnije nazvati »Weltanschauung teorija u lingvistici« koja se najčešće povezuje uz ime Wilhema von Humboldta.

Sam izbor *informanata* bio je najčešće uvjetovan političkim okruženjem Grégoirea u tim prvim godinama Revolucije. Prema djelu *Une politique de la langue* (str. 19-49), oni bi se mogli razvrstati na sljedeći način:

a) Poznate ličnosti, koje je Grégoire upoznao u akademskim krugovima prije Revolucije (Jérémie-Jacques Oberlin),

b) Kolege iz Ustavotvorne skupštine, koji su skupa s njim sjedili u klupama predstavnika klera (Guy Bouillotte, Jacques Bernardin Colaud de La Salcette, Jean Michel Roland, Fournier de la Charmie, Jean-Baptiste Perreau, Norbert Pressac, Joseph-Marie Lequinio de Kerblay),

c) Društvo prijatelja Ustava (Société des Amis de la Constitution), čijom se mrežom lokalnih organizacija Grégoire poslužio da podijeli svoj upitnik (odgovori na te upitnike imaju često kolektivni karakter),

d) Novine (*Le Patriote français* je 23. VIII. 1790. objavio a *Nouveliste national* iz Toulousea prenio tekst upitnika).

Po svom socijalnom podrijetlu informatori su bili: svećenici 19 (4 redovnika i 15 svjetovnih svećenika), pravnici 8, liječnici 2, profesori 5, službenici 4, trgovci 1, ratari 1, nepoznati 2, anonimni 4, »prijatelji Ustava« 14. Ukupno je pristiglo 49 odgovora, od kojih je 17 nedatirano a ostali su pristizali od 17. VIII. 1790. do 12. I. 1792. godine.

3. Odgovori na anketu

Odgovori na Grégoireovu anketu predstavljaju zanimljiv skup većini osobnih ali i skupnih observacija o životu i mentalitetu francuske provincije. Oni su često škrti kad se radi o jezičnim pitanjima i jeziku samom²⁹ ali su svi puni iskaza o predrasudama, neprosvijećenosti, nedostatku škola i učitelja, o patriotizmu i revolucionarnom (ne)raspoloženju stanovništva provincije. Taj dio odgovora može biti zanimljiv za političku povijest i etnografiju onodobne Francuske. Nas će ovdje, s obzirom na temu iz naslova, posebno zanimati odgovori na pitanja 29 i 30. Izložiti ćemo samo ono što smo našli u dokumentima objavljenim u knjizi *Une politique de la langue*.³⁰ Iako je ta dokumentacija nedovoljna za donošenje valjanih zaključaka, ona barem svjedoči da neki informanti nisu shvatili ili nisu htjeli shvatiti skrivenu poruku ankete. Za nas je također simptomatičan *motto* koji su autori navedenog djela dali poglavljju u kojem objavljuju dosada neobjavljene odgovore. Taj *motto* glasi:

»Da bi ga (lokalno narječje) se uništilo, trebalo bi uništiti sunce, svježinu noći, bistrinu voda, čovjeka cijelog.« (*op. cit.*, str. 172) To je bilo

²⁹ Mnogi se informanti ne osjećaju dovoljno obrazovani da bi odgovorili na ta pitanja.

³⁰ Objavljena su samo četiri odgovora od kojih je samo jedan već objavljen od Gaziera (Bernadau).

mišljenje Društva prijatelja Ustava iz Perpignana. Slično je intoniran i odgovor Pierrea Bernadaua iz Bordeauxa:

»Ne bi bilo, po mom mišljenju, nikakve koristi ako se uništi gaskonski u našim kantonima, a i sredstva za to mi izgledaju nedostatna i uostalom od male koristi. Gradska sirotinja i seosko stanovništvo uvijek će kvariti jezik i od njega praviti žargon, kao što se to vidi u Engleskoj, u Njemačkoj i u Parizu.« (*op. cit.*, str. 190) Veoma zanimljiv i iskren³¹ odgovor koji međutim ne pogađa namjere upitnika, već slijedi vlastitu logiku i opservacije usmjerene više fenomenu društvenog raslojavanja jezika nego politici standardizacije i unificiranja jednog službenog jezika u svrhu stvaranja i učvršćenja nove vlasti. Jer, u krajnjoj liniji, nije se radilo o filologiji već o politici.

U isti red može se svrstati i odgovor što ga je iz Lyona poslao javni tužilac Morel Stariji:

»Ne vjerujem da bi bilo važno ni za vjeru ni za politiku da se uništi narječje u selima.« (*Une politique de la langue*, str. 223) Međutim, njegov odgovor odmah nakon toga skreće prema pitanjima odnosa jezika i morala koja su bila tema 27. pitanja. U odgovoru na ovo pitanje Morel odlučno nijeće utjecaj »narječja« na moral i tvrdi suprotno da »moral utječe na jezik«, pozivajući se pri tom na Voltairca. No kad je u pitanju utjecaj francuskog na moral, izgleda da Morel mijenja svoj stav, pa kaže:

»Primjećuje se da su seljaci koji znaju govoriti francuski općenito u razgovoru manje sirovi, ali su isto tako raspušteniji i poročniji. Njih kvari blizina grada, a oni pak kvare mladež u svojim selima. Djevojke su gizdavije i lakše ih je zvesti nego one u udaljenim selima.« (ibidem)

Očevidno, Morel ne gleda istim očima niti mjeri istim aršinima lionsko narječje i francuski. Moralne devijacije koje on pripisuje utjecaju francuskog jezika u okolici Lyona trebalo bi možda pripisati utjecaju Prosvjetiteljstva a ne francuskom, koji je vjerojatno poslužio kao medij. Morel isto tako ne vidi koristi od učenja francuskog u školama budući da se djeca izvan škole stalno u svom prirodnom okružju služe lokalnim narječjem.

Za Flandriju odgovor je napisao vlč. Andriès, profesor na Collège de Bergues, član Društva prijatelja Ustava. Za razliku od Lyona i njegove okolice gdje — prema informantu — svi razumiju francuski ali se služe svojim lokalnim narječjem, u Flandriji je situacija bitno različita, stoga Andriès već u odgovoru na pitanje 2 precizira pojam *patois*, kojim se Grégoire isključivo služi. Ako pod *patois* misli na svaki jezik koji je različit

³¹ Bernadau je među prvima poslao svoj odgovor i to u tri nastavka: 4. i 11. IX. 1790. i 21. I. 1791. Nemamo, nažalost, analizu koja bi uzimala u obzir korelaciju kronologije pristizanja odgovora i njihovog karaktera u vezi s pitanjima 29 i 30.

od francuskog, onda će mu dati kratak prikaz prirode flamanskog jezika (što on kasnije i čini), a ako pod tom riječju misli samo na neki dijalekat francuskog jezika, onda mu nema o čemu govoriti. Prema Andrièsu, mnogi odrasli (ne i djeca) razumiju francuski ali ih ima koji ga uopće ne poznaju. Flamanski je u Primorskoj Flandriji »prirodni jezik« (*langue naturelle*), »jedan od teutonskih dijalekata koji se govore u Sjevernoj Evropi, kao što su – prema autoru, norveški, švedski, danski, pruski i njemački. Na oba ključna pitanja (29 i 30) Andriès daje jedinstven odgovor u kojem izražava svoju skepsu u mogućnost uvođenja nastave na francuskom jeziku, ali zato »iskreno vjeruje(m) da je uništenje flamanskog jezika nemoguće« a posljedice ukidanja nastave na flamanskom bi štetile »ne samo javnoj stvari, nego bi štoviše bilo protiv opće sreće.« (cf. *op. cit.*, str. 239)

Jedini pozitivni dogovor kojim raspoložemo stigao je iz Dordogne a potpisao ga je vlč. Fonvielhe, župnik u Saint-Amand-de-Boisse, član Društva prijatelja Ustava u Bergeracu.³² Radikalni pobornik Revolucije, on prelaže i radikalne mjere uz obaveznu revolucionarnu patetiku:

»Važnost je očigledna, kako politička tako i vjerska. Sve dok se ne poduzmu najefikasnije mjere da se 'narječje' zamijeni francuskim, ono će biti dominantno pa francuski nikada neće prodirjeti u unutrašnjost provincije. A upravo narodu treba politička pouka, bilo da upozna svoja prava, bilo da ne povrijedi prava drugih, bilo da se ne da više gaziti kao što ga se do sada gazilo a da se nije usudio dati glasa svojim stenjanjima i jecajima.« (*op. cit.*, str. 207)

Fonvielhe je dobro shvatio smisao ankete i odgovorao u istom duhu. Za njega je, kao i za Grégoirea, lokalni govor smetnja širenju francuskog. On je uvjeren da je obrazovanje, prosvjećivanje, poznavanje prava i dužnosti građanina moguće jedino na francuskom jeziku. Analogno tome, završetak gornjeg navoda mogao bi se tumačiti da se »stenjanja i jecaji« naroda mogu čuti samo ako su na francuskom.

Mišljenja informatora o jezicima, dijalektima i narječjima njihove sredine, nazvanih od Grégoirea jednom jedinom rječju, »narječje« (*patois*), daju naslutiti da je »uništenje narječja« bilo kod njega i njegovih istomišljenika (Barère, Talleyrand) čin s predumišljajem, odluka donesena unaprijed bez obzira na raspoloženje provincije. Njegov izvještaj iz 1774. godine bio je smišljen već 1790. ako ne i prije, 1788. godine kad je pisao svoj traktat o Židovima. Samo su neki podaci dopunjeni i ispravljeni.

³² Fonvielhe je prvi u svom kraju položio civilnu zakletvu klera, bio je aktivan u političkom životu. Svoj odgovor pisao je u nekoliko navrata ne držeći se redosljeda pitanja. Tako navedeni pasus nalazimo u odgovoru na pitanje 13 a odgovori na pitanja 2-5 nalaze se pod 2.

4. Grégoireov izvještaj

Svoj izvještaj Konventu Grégoire počinje u znaku onda uvriježene mitologije francuskog jezika, aludirajući na Rivarola (»ima deset godina«) i nabrajajući gdje se on sve upotrebljava, da bi potkrijepio svoju početnu tvrdnju da je »francuski jezik osvojio poštovanje u Evropi i već jedno stoljeće predstavlja u njoj klasični jezik« (*op. cit.*, str. 300). Izraz *klasičan* govornik upotrebljava da bi ga mogao usporediti s latinskim, jasno, u korist francuskog. Jer, po Grégoireu, francuski je daleko nadmašio svojom univerzalnošću upotrebu latinskog u doba Rimskog Carstva! Potom slijedi nešto što neobično liči na poznatu Rivarolovu rečenicu: »Što nije jasno, nije francuski«, a glasi:

»U svom jasnom i metodičkom hodu, misao se razvija bez poteškoće; to mu daje karakter logičnosti i trezvenosti, što i sami prepredenjaci smatraju najboljim sredstvom da se zaštite od diplomatskih lukavstava.« (*ibidem*)³³

Uvodni dio izvještaja završava govorničkim pitanjem koje povezuje prethodne tvrdnje o raširenosti francuskog u Evropi i svijetu i glavnu temu izvještaja, nepoznavanje istog u Francuskoj. Taj kontrast »vapi u nebo« i zaista, za neupućene, izgleda paradoksalan. Evo tog pitanja:

»Ali, zbog koje to zle kobi veoma veliki (*très-grande*) dio Francuza ne pozna ovaj idiom, koji je prihvaćen u političkim razgovorima, upotrebljavan u mnogim gradovima Njemačke, Italije, Nizozemske, u jednom dijelu pokrajine Liège, Luksemburga, Švicarske, čak i u Kanadi i na obalama Missisipija?« (*op. cit.*, str. 300-301)

Da bi postavio ovo pitanje, Grégoire je dosta dugo čekao povoljan trenutak. Bile su prošle više od dvije godine kako mu je bio upućen posljednji, datirani, odgovor na anketu – 12. siječnja 1972. godine. U Konventu nije više bilo Žirondinaca a federalizam je bio proglašen krivovjermem i kontrarevolucijom. U političkom smislu dakle njegov se izvještaj smješta u okvir borbe protiv federalizma a u klupama Konventa sjedili su samo još njegovi istomišljenici, pa je isticanje ovog paradoksa moglo postići željeni efekat.

Za zlu kob Grégoire, u duhu vremena, optužuje feudalizam i monarhiju. Kao da francuska vlast nije bila centralizirana i unificirana još od doba Karla Velikog? Osim toga, on pravi svjesni *qui pro quo*. Jer, ako su svi koje on naziva »Francuzi« i bili »kraljevi podanci« a u momentu

³³ Barère će ga nazvati »najljepši jezik Evrope«. Grégoire će pak slično kao Barère smatrati da je »od mira u Nijmegenu francuski bio, tako reći, prostituiran kabinetskim intrigama u Evropi«.

njegovog izvještaja »građani Republike«, oni svi nisu bili Francuzi u etničkom i jezičnom smislu. On dobro zna da su Bretonci narod – kao i Židovi – ali im on to ne priznaje kao ni Baskima, Korzikancima, Flamancima, Alzašanima. Kontaminacija pojma državljanstva i naroda je ovdje više nego očigledna.³⁴ Svoju tezu o zloj kobi Francuske uvjerljivo dokazuje navodeći granice dijalekata koje su identične granicama starih kraljevskih pokrajina i feuda. Razlike u govorima također tumači razjedinjenošću, feudalnim ratovima i sukobima, dajući usput neke detalje koji mogu biti zanimljivi za dijalektologiju. Ističe podatak da se francuski isključivo govori u samo 15 departmana unutar kojih se opet može naći dijalekata koji više liče jeziku Rabelaisa, Montaignea i Amyota nego ondašnjem francuskom. Veoma zanimljiv je i njegov popis »narječja« (*patois*) koju on navodi da bi ilustrirao tvrdnju da njihovi nazivi dolaze od imena nekadašnjih feudalnih pokrajina. Evo tog popisa:³⁵ *bas-breton, normand, picard, rouchi (wallon), flamand, champenois, messin, lorrain, franc-comtois, bourgignon, bressan, lyonnais, dauphinois, auvergnat, poitvin, limousin, picard (sic!), provençal, languedocien, velayen, catalan, béarnais, basque, rouergat, gascon*. Njima još dodaje talijanski na Korzici i njemački u Porajnju, koji su »très-dégénérés«.

Ovaj popis zanimljiv je iz nekoliko razloga. Najprije, on sadrži – ako izuzmemo dvostruko nabranje pikardskog – 24, odnosno – ako dodamo talijanski i njemački – 26 »narječja«. U govorima onog vremena stalno se barata s brojkom 30 (trideset).³⁶ S druge strane, ovaj popis je nedvosmisleni dokaz da Grégoire pod nazivom *patois* podrazumijeva i jezike i dijalekte. Andriès je dakle ispravno i s razlogom upozorio na taj nedostatak Grégoireove terminologije. Ako se u ono doba moglo i kolebati kad je u pitanju katalonski,³⁷ za baskijski, bretonski i flamanski nije bilo dvojbe ni u XVIII. stoljeću.

Slijedi zatim poznata Grégoireova statistika o broju govornika francuskog jezika, koja je poraznija od one iznijete u *Essai sur la régénération*.³⁸ Ta je statistika sažeta u jednom kratkom pasusu koji glasi:

³⁴ Da bi se opravdala ta kontaminacija, izmišljena je dihotomija (velika) nacija: (mali) narod, a francuski službeni obrasci ni danas ne razlikuju narodnost (*nationalité*) od državljanstva (*citoyenneté*), supsumirajući prvo pod drugo, tako da postoji samo jedna rubrika – *nationalité*.

³⁵ Navodimo ih u izvornom obliku, zbog nedostatka adekvatnih hrvatskih naziva za sve dijalekte.

³⁶ Grégoire je navodi u dva navrata. Barère je doduše ne navodi, jer se uglavno bavio bretonskim, baskijskim, njemačkim i talijanskim, ali zato spominje kao »stare idiome« *welches, gascons, celtiques, visigoths, phocéens, orientaux*, od kojih možemo uvažiti samo *gascons i celtiques*. Ostali pripadaju u repertoar zabluda onodobne glotogonije.

³⁷ Njega ni Dietz nije smatrao posebnim jezikom, a španjolske vlasti su ga tek nedavno priznale službenim.

³⁸ Tamo Grégoire govori o osam milijuna. Ovdje ukupni broj daje jedanaest milijuna.

»Možemo bez pretjerivanja tvrditi da najmanje šest milijuna Francuza, pogotovo na selima, ne pozna nacionalni jezik; da otprilike jednak broj govornika nije u stanju voditi suvisli razgovor; da u krajnjoj liniji broj onih koji ga pišu ispravno je vjerojatno još manji.« (*Une politique de la langue*, str. 302) Ovi podaci nisu ničim potkrepljeni jer govornik već u sljedećem pasusu sumira navedene podatke, govoreći o »trideset raznih narječja« i stadiju »kule Babilonske«, što je u suprotnosti s avangardnim položajem Francuske kad je u pitanju sloboda. Radi li se i ovdje o pretjerivanju, ili je situacija bila zaista tako katastrofalna? Da li se statistika odnosi na sve građane Francuske ili samo na aloglotsko stanovništvo? Zabunu unosi Grégoireova napomena »pogotovo na selu« (*surtout dans les campagnes*), što u francuskom može značiti i »provincija«. Ako usporedimo njegove podatke s onima što ih iznosi Brunot u prvom dijelu IX. toma (str. 598) već spominjanog djela, onda se da zaključiti da Grégoire misli na aloglotsko stanovništvo.³⁹

Problem jezika u Francuskoj je time dobio i svoju numeričku dimenziju. Kako ga riješiti? Grégoire počinje s teorijskim aspektom problema. Najprije evocira ideje »nekih književnika« XVIII. st. o jedinstvenom jeziku Evrope, što on proglašava »kamenom mudraca«. No, što nije moguće u Evropi, moguće je u Francuskoj jer je »takav pothvat dostojan francuskog naroda, koji objedinjuje sve ogranke društvene organizacije i koji mora... što prije uspostaviti, u jedinstvenoj i nedjeljivoj Republici, upotrebu jedinstvenog i nepromjenjivog jezika slobode.« Salto mortale je tako izveden: što ne mogu drugi, mogu Francuzi. U krajnjoj liniji to znači uništiti tridesetak jezika i dijalekata jer su oni – kako slijedi iz izvještaja – uzrok neznanja, predrasuda i (smiješnih) nesporazuma s (novim) vlastima. Oni ujedno predstavljaju opasnost povratka na stari režim.

Da bi se ova opasnost otklonila, trebalo je pronaći konkretne mete »revolucionarne akcije«. Već je Barère u svom izvještaju pronašao »dežurne krivce« u plemićima i svećenicima koji su, budući bilingvni, bili potencijalni »prevodioci« i deformatori revolucionarnih poruka u provinciji. Na informaciju emisara Konventa da su im stanovnici Zapadnih departmana, kojima su govorili o republikanskim zakonima i dekretima, stalno postavljali pitanje: »Zar opet od nas traže da promijenimo vjeru?«, Barère je u Konventu uskliknuo: »Kakvog li makijavelizma u tim svećenicima koji su

³⁹ Brunot prenosi podatke o stanovništvu Francuske prema jezicima za godinu 1806. iz Caquebert M o n t b r e t, *Mélanges sur les langues, dialectes et patois*, 1831. Prema tim podacima Francuska je imala 38,062.000 stanovnika koji su govorili: francuski – 27,926.000, talijanski – 4,079.000, njemački – 2,705.000, flamanski – 2,277.000, bretonski – 967.000, baskijski – 108.000. Ovi podaci sigurno ne odgovaraju Grégoireovim, ne samo zbog vremenske razlike od 12 godina i nešto promijenjenih granica Republike (u ovom slučaju Carstvo). Iako je u broji od 27,926.000 uračunato i okcitanofonsko stanovništvo, francuskim je ipak govorilo više od 3 milijuna ljudi!

u glavama ovih dobrih stanovnika sela pobrkali zakon i vjeru;... Vi ste tim zalutalim fanaticima oteli svece republičkim kalendarom; oduzmite im i carstvo svećenika učenjem francuskog jezika.« (*Une politique de la langue*, str. 293)

Barère očitoma nema smisla za nijanse i povijesna objašnjenja. Naime, ti »zalutali fanatici« u Zapadnim departmanima imali su vjerojatno razloga da vjeruju da emisari Konventa, koji su im donijeli novi kalendar i kult Razuma i Vrhovnog Bića, predstavljaju neku novu religiju. Oni su ih sigurno podsjetili na događaje iz Vjerskih ratova i Stogodišnjeg rata koji su u ovom dijelu Francuske bijesnili posebnom žestinom. Govornik usput podgrijava mit »dobrog naroda«. Ovdje se radi o »dobrim stanovnicima sela«, drugamo će Baski biti »blag i hrabar narod«, što čini sastavni dio revolucionarne demagogije: na koga bi se revolucija inače pozivala, odakle bi crpila svoj legitimitet? Narod je »fanatičan« ali »zlutao«, »zaveden«, što mu još daje priliku da se popravi i priključi revoluciji.

Drugi dežurni krivac, koji sam po sebi nema izravne veze s jezikom ali ih se ipak želi dovesti u vezu s njim, su praznovjerja, predrasude i narodni običaji provincije. O njima Grégoire govori da bi »ocrnio« provinciju i pokazao njezinu zaostalost pred svojim prosvjetiteljskim istomišljenicima u Konventu. Zato on nastavlja svoje izlaganje u prosvjetiteljskom duhu, govoreći o mogućnostima unapređenja poljoprivrede, stvaranja tehničkog rječnika, sve dakako na francuskom jeziku; o načinima širenja francuskog jezika angažiranjem književnika »koji svojim republikanizmom pojačavaju svoj talenat«, dobrim novinama, povijesnim pričama, pjesmama, knjigama dijaloga tipa *Magasins des enfants*, brošurama. Čitava jedna prosvjetiteljsko-revolucionarna didaktika koja u nekim elementima neodoljivo podsjeća na soc-realizam.

Onima koji — iako smatraju da lokalne govore treba uništiti — misle da je to nemoguće, on navodi potvrde svojih informatora da se neki lokalni govori lagano približavaju francuskom, da neke riječi revolucionarnog zakonodavstva ulaze u sve govore, da se u nekim mjestima, kao Dieuse, gdje se nekada isključivo govorilo njemački, danas govori francuski.⁴⁰ Svemu

⁴⁰ Slučaj njemačkog jezika u Alzasu je sasvim specifičan. Revolucionarno vodstvo je u početku bilo obazrivo prema njemačkom, što se vidi i iz izvještaja Lanthenasa 1792. (vidi bilj. 17), da bi se potom uvele škole na francuskom jeziku prije odluke Konventa, tražile olakšice pri kupovanju zemlje za »one iz unutrašnjosti«, predlagalo da se useljavanjem izjednači broj govornika njemačkog i francuskog jezika, da se Alzašani deportiraju u unutrašnjost zemlje a da se na njihovo mjesto koloniziraju »bezgačari«, da se Alzašani jednostavno likvidiraju jer ne znaju francuski jezik, zabranjena je njemačka gotica, pa se moralo tiskati francuskim slovima, svi njemački natpisi su trebali biti izbrisani. Za više pojedinosti cf. B r u n o t, *op. cit.*, IX,1, str. 188-195. U kontekstu ovog »jezičnog terora u Alzasu« (Brunot) treba shvatiti poznatu Napoleonovu izreku: »Pustite te hrabre momke da govore njemački. Kad sjeku sa sabljom, oni sjeku na francuskom.«

ovome treba još dodatii utjecaj vojske na širenje francuskog jezika jer su vojne komande bile na francuskom a i napredovanje u službi bilo je uvjetovano pismenošću na francuskom.

Ohrabren takvom situacijom i stremljenjima, Grégoire izriče svoj glotopolitički *credo*:

»Mislim da sam dokazao da je jedinstvo idioma sastavni dio revolucije i prema tome što mi se više bude ukazivalo na poteškoće, to će za mene biti dokaz da treba pronaći sredstva da se one suzbiju. Kad bi se postigao i polovičan uspjeh, više vrijedi napraviti nešto dobro nego ne činiti ništa... a svi oni koji su razmišljali o načinu na koji se jezici rađaju, stare i umiru, smatrat će da je uspjeh neminovnan.« (*Une politique de la langue*, str. 309) Grégoire je u povijesnoj perspektivi i kad se radi o službenom jeziku imao pravo. Iza njega su stajali državni razlozi. Nije imao pravo kad je upotrijebio biologističku metaforu o rađanju i umiranju jezika⁴¹ Naime, svi jezici za čije se uništenje on zalagao još se i danas govore u Francuskoj, 200 godina nakon pada Bastille.

Svoj izvještaj Grégoire završava prijedlozima koje bismo mogli sažeti u četiri točke: 1) da sve općinske uprave uvedu isključivu upotrebu francuskog, 2) da se isprave natpisi, nazivi trgova, ulica i naselja, 3) da Konvent uputi poziv građanima da se odreknu svojih dijalekata i da govore isključivo francuski i 4) da se kao uvjet za vjenčanje traži da mladenci znaju francuski. Njima treba još dodati prijedloge za »revolucioniranje« francuskog jezika koji se uglavnom svode na reformu pravopisa i sređivanje rječnika i terminologije. Upravo na temelju ovih posljednjih Konvent dekretom zadužuje Komitet za prosvjetu — u čije je ime Grégoire podnio izvještaj — da sačini izvještaj »o sredstvima izrade nove gramatike i rječnika« koji će odgovarati jeziku slobode. Slijedom tog dekreta bio je, izgleda, raspisan javni natječaj za elementarnu gramatiku francuskog jezika. Prvu nagradu dobila je Lhomondova *Elémens de Grammaire française*, objavljena prvi put još 1780. godine. Mnoge druge školske gramatike napisane su po narudžbi Konventa.⁴²

Ta intenzivna popularizacija gramatike za široke potrebe osnovnog i srednjeg školovanja, podsticana administrativnim mjerama i praćena neizbježnim simplifikacijama, predstavlja zapravo početak sutona filozofske gramatike XVII. i XVIII. stoljeća prije nego što se pojavila historijsko-komparativna lingvistika.

⁴¹ Njome samo dokazuje da biološki naturalizam u lingvistici nije izum historijsko-komparativne gramatike, već su ga poznavali i gramatičari XVIII. stoljeća.

⁴² Ovdje navodimo još samo dvije, karakteristične po svojim naslovima: — S i c a r d, *Elémens de grammaire générale appliquée à la langue française*, 1799. (za buduće učitelje) i Silvestre de S a c y, *Principes de grammaire générale mis à la portée des enfans et propres à servir d'introduction à l'étude de toutes les langues*, 1799. Peto izdanje Akademijinog rječnika iz 1798. sadrži dodatak s novim rječima koje su ušle u upotrebu za vrijeme Revolucije.

Promatrana, dakle, iz rakursa jezične politike, Francuska revolucija ne pokazuje se nimalo naprednom. Mi smo ovdje doista razmatrali samo ono što je u toj politici najkarakterističnije i, rekli bismo, originalno, samo njoj svojstveno, a vremenski se podudara s drugom njezinom fazom poznatom kao Jakobinska republika ili vrijeme Terora, fazom koja se danas želi donekle zaboraviti kao što je to bio slučaj prilikom koncipiranja njezine 200-godišnjice kada je u prvi plan stavljena Deklaracija o pravima građana, karakteristična za njezinu prvu fazu. U praktičnom pogledu Revolucija ne donosi ništa bitno novog, budući da već od 1539. francuski kraljevi provode jezični unitarizam u sudstvu i administraciji. Međutim, ni prije ni poslije Jakobinaca nitko nije pokušao teorijski opravdati »uništenje narječja« i proglasiti ga ne samo državnim nego i civilizacijskim principom. Revoluciji nisu više bili dostatni samo praktični državni razlozi, nije joj bio dovoljan kult Domovine, već i kult Razuma i kult »nacionalnog jezika«, kult koji ona podgrijava ugledom koji je francuski stekao u Evropi i svijetu (pod Starim režimom!) ali i ugledom koji je stekao (u očima revolucionara) kao »jezik slobode«.

U praktičnom pogledu, njezina dogma »jedinstven jezik u jedinstvenoj i nedjeljivoj Republici« pretvara se u svjesnu i sistematsku glotofagiju⁴³ pa i pokušaj genocida u Alzasu. Sreća je za francuska »narječja« što Jakobinci nisu imali vremena da svoje jezično-političke »principe« sprovedu u djelo »revolucionarnim metodama«.

Tek se poslije II. svjetskog rata jezična politika u Francuskoj počinje mijenjati. Deixonneov zakon izglasan 1951. godine dopušta učenje baskijskog, bretonskog, holandskog (Flandrija), njemačkog (Alzas), talijanskog pa korzičkog (Korzika) i upotrebu u lokalnim kulturnim manifestacijama. S obzirom na to da francuski kao službeni jezik i jezik prestiža danas nije ugrožen ni od jednog od ovih jezika, te slobode manjinskih jezika mogle bi biti mnogo veće. U tom smislu mogu se danas u francuskoj javnosti čuti ozbiljna upozorenja,⁴⁴ tim više što se u većini evropskih država danas provodi veoma liberalna jezična politika.

⁴³ Izraz je preuzet iz Luj Žan K a l v e, *Lingvistika i kolonijalizam. Mala rasprava o glotofagiji*, koji - mada nigdje posebno ne raspravlja o Revoluciji - kaže da »nema bitne razlike između jezičke politike u vreme velike francuske revolucije i kolonijalne politike Trećeg Carstva, te da je takva jezička politika prema 'frankofonskom' području i danas, podle Deksonovog zakona, ostala ista«. (str. 17)

⁴⁴ Tako Caude Hagège u svom već navedenom djelu kaže: »... ako Francuska želi štititi svoj jezik tamo gdje je u velikoj manjini, od Louisiane do Pondicherya i od Saskatchewan do Durbanu, ona ne može, a da pri tom ne upadne u čudnu i opasnu kontradikciju, davati ugnjetavački ton monopolu koji uživa francuski od Dunkerquea do Perpignana i od Bresta do Colmara...« (str. 200).

P r i l o g G r e g o i r e o v u p i t n i k

1. Da li u vašem kraju svi govore francuski? Da li se tamo govori jedno ili više »narječja« (patois)?
2. Ima li to »narječje« staro ili poznato podrijetlo?
3. Ima li mnogo jednostavnih, mnogo složenih riječi?
4. Ima li riječi koje potječu od keltskog, grčkog, latinskog i općenito iz starijih ili modernih jezika?
5. Ima li ono naglašenih sličnosti s francuskim, s dijalektom susjednih krajeva, dijalektom nekih udaljenih mjesta gdje su se iseljenici, kolonisti vašeg kraja već davno naselili?
6. U čemu se najviše udaljuje od nacionalnog jezika? Da li posebno u imenima biljaka, bolesti, nazivima za umjetnosti i zanate, poljoprivredne alatke, razne vrste žitarica, trgovinu i običajno pravo? Željeli bismo imati popis tih naziva.
7. Da li u njemu ima često više riječi za označavanje iste stvari?
8. Za koju vrstu stvari, zanimanja, osjećaje to »narječje« ima više riječi?
9. Ima li mnogo riječi za izražavanje nijansi ideja : misaonih predmeta?
10. Ima li mnogo izraza koji su u suprotnosti sa stidom? Što se od toga treba pripisati očuvanosti a što iskvarenosti običaja?
11. Ima li mnogo psovki i izraza svojstvenih stanjinia velike srdžbe?
12. Ima li u tom »narječju« snažnih izraza ili čak onih koji nedostaju francuskom idiomu?
13. Da li su početni glasovi općenito češće vokali nego konsonanti?
14. Kakva je osobitost izgovora? Da li je on guturalan, pišteći, blag, slabo ili jako akcentuiran?
15. Da li pravopis tog »narječja« ima osobina ili slova koja se razlikuju od francuskog?
16. Da li to »narječje« mnogo varira od sela do sela?
17. Da li se govori u gradovima?
18. Kakva je teritorijalna rasprostranjenost njegove upotrebe?
19. Da li se seosko stanovništvo služi i francuskim jezikom?
20. Da li se nekada propovijedalo na »narječju«? Da li je ta praksa prestala?
21. Da li postoje gramatike i rječnici tog dijalekta?
22. Da li postoje natpisi na »narječju« na crkvama, grobljima, javnim mjestima, itd.?
23. Imate li djela na »narječju«, tiskanih ili u rukopisu, starijeg ili novijeg datuma, kao npr. običajno pravo, službeni dokumenti, kronike, molitve, propovijedi, asketske knjige, kantići, pjesme, almanasi, poezija, prijevodi, itd.?
24. Koja je zasluga tih djela?
25. Da li ih je lako dobiti?
26. Ima li mnogo poslovice na »narječju« svojstvenih vašem dijalektu ili vašem kraju?
27. Kakav je utjecaj »narječja« na moral i utjecaj morala na vaš dijalekat?
28. Da li se primjećuje da se lagano približava francuskom jeziku, da neke riječi nestaju, i od kada?
29. Kakva bi bila važnost, vjerska i politička, kad bi se potpuno uništilo to »narječje«?
30. Kojim bi se sredstvima to trebalo učiniti?
31. Da li se u seoskim školama nastava obavlja na francuskom? Da li su knjige uniformne?
32. Da li svako selo ima učitelja i učiteljicu?
33. Da li se u školama osim čitanja, pisanja, računanja i katehizma uči još nešto?
34. Da li su one redovito nadzirane od gg. župnika i kapelana?
35. Da li ovi imaju dovoljno knjiga za posuđivanje župljanima?
36. Da li seljaci imaju sklonost čitanju?
37. Koji vrstu knjiga se obično može naći kod njih?
38. Imaju li mnogo predrasuda, i kave su vrste?
39. Da li su u posljednjih dvadesetak godina prosvjećeniji? Da li im je moral iskvareniji? Da li su im vjerska načela oslabila?

40. Koji su uzroci a koji lijekovi tom zlu?
41. Kakav je moralni učinak sadašnje revolucije kod njih?
42. Da li u njima ima patriotizma, ili samo privrženosti potaknute osobnim interesom?
43. Da li su crkvena lica i nekadašnje plemstvo predmet grubih vrijeđanja seljaka i despotizma gradonačelnika i gradskih uprava?

Bibliografija:

- Fredinand B r u n o t, *Histoire de la langue française*, t.IX,1, Paris, Colin, 1927.
 Ferdinand B r u n o t, *Histoire de la langue française*, t.IX,2, Paris, Colin, 1937.
 Albert D a u z a t, *Les étapes de la langue française*, Paris, P.U.F., 1956 («Que sais-je?«)
 Michel de C e r t e a u, Dominique J u l i a, J a c q u e s R e v e l, *Une politique de la langue. La Révolution française et les patois: L'enquête de Grégoire*, Paris, Gallimard, 1975.
 Luj Žan K a l v e, *Lingvistika i kolonijalizam. Mala rasprava o glotofagiji*, Beograd, BIGZ, 1981.
 Ranko B u g a r s k i, *Jezik u društvu*, Beograd, BIGZ, 1984.
 Claude H a g è g e, *Le français et les siècles*, Paris, Odile Jacob, 1987.
 Michel V o v e l l e, *Revolucija protiv Crkve*, Izdavački centar Komunist, Beograd-Zagreb, GZH, 1989.

Vjekoslav Čosić: LANGUAGE POLICY IN FRANCE DURING THE REVOLUTION

S u m m a r y

The author looks at the language policy in France during the Revolution (1789-1794) by analysing Grégoire's questionnaire, a number of available responses to the questionnaire, Barère's and Gregoire's reports to the Convent and the decrees accompanying these reports. This policy is best seen in its attitude towards dialects, regional speech and language – disdainfully called *patois* («idioms»). One recognizes two essentially different tactics when »idioms« are in question: the first, which permits and encourages translations into »idioms« (the phase »with receivers«) and the second, which propounds and decrees »the total destruction of »idioms« (the phase »without receivers«). The latter proclaims the eradication of not only the dialects of French and the Occitan language but of Bretonic, Basque, Flemish, German and Italian as well on the territory of the French Republic. Practically-wise, the Revolution brought nothing new since French monarchs had conducted a language unitarism in the courts and the administration but had tolerated private bilingualism since 1539. However, nobody before or after the Revolution attempted – at least in such an open and selfconfident manner – to theoretically justify »the eradication of idioms« proclaiming it not only a state policy but a principle of civilization. The Jacobian dogma of a »unified and immutable use of the language of freedom in a single and indivisible Republic« through revolutionary praxis transformed itself into a declared and systematic glottophagia, even into attempted genocide in Alsace. Fortunately, this policy had no significant immediate negative consequence due to the brief duration of the Revolution but has, in an essential way, left its stamp on language policy in France to the present day, especially during the Third Republic.